

теорий (работы Э.Бельтрами, Ф.Клейна, А.Пуанкаре и др.). В этом случае модель выступает как конкретизация (реализация, интерпретация) формальной, более абстрактной системы. К примеру, в теоретико-физическом познании долгое время доминировали репрезентативные модели. Однако, в процессе расширения спектра исследуемых объектов и углубления математизации, ситуация существенно меняется. На передний план всё чаще выдвигаются интерпретативные модели, особенно в таких областях, как космология и квантовая физика. При этом в методологическом сознании физиков-теоретиков меняется трактовка соотношения теории и модели, формируется новая интуиция.

8. Современная рациональность теоретического моделирования и тенденция к её либерализации – это творческий отказ от жёсткостей “методологического принуждения” прежних традиций. Творческий субъект-исследователь, теоретизируя, теперь не просто репрезентирует в смысле классической науки, а конструирует новую реальность, создаёт своеобразные “теоретизированные миры” (в физике – это, например, такие, как “мир Эйнштейна”, “мир Фридмана”, “мир Калуцы – Клейна” и др.). Новый опыт теоретизирования формирует и новую интуицию.

Таким образом, вполне можно говорить о творчестве как о создании “теоретизированных миров”, а также, по-видимому, допустимо в эпистемологическом плане говорить и о росте степени свободы теоретика в процессе научного исследования.

Ольга Рупташ

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ СМISЛУ І ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Усталені, вивірені науковою практикою взірці пізнавальної діяльності формуються на широкому світоглядному фундаменті, не обмежуючись лише епістемологічними нормами, а й містять ціннісні настанови, які є продуктом тотальності культурного тла. Наукова парадигма, будучи основою наукової картини світу певного історичного періоду, внутрішньо пов'язана, на перший погляд, невидимими каналами, які живлять її і наповнюють сумірними аксіосфері культури смислами. “Життєвий світ” (Е.Гуссерль), “неявне знання” (М.Полані), “стиль мислення” (П.Гайденко), “універсалії культури” (В.Стьопін)

й інші подібні концепти були введені у філософію для прояснення природи зв'язків культури і науки.

Ціннісно-сміслові структури постають основою, на якій поряд із знанням (теоретичним і практичним) вибудовується складна система взаємовідношень людини і світу. Контекст культури успадковує життєвий досвід не одного покоління людей, спирається на мудрість і орієнтує на ідеал знання, не стороннього щодо людини та її світу (суспільства, природи). Підтримання традицій, які живлять культуру і створюють спільне поле для розуміння, трансляції та народження нових пізнавальних смислів є неодмінною умовою соціального життя. Способи їх існування та передачі від одного покоління до іншого закорінені в мові, письмі, звичаєвій практиці тощо.

Ретроспективний огляд трансформацій світоглядних моделей засвідчує, що кожна парадигма (онтологічна й епістемологічна) має свій смисловий потенціал, реалізований у контексті тієї чи тієї культури. Парадигма *космоцентризму*, реалізована у філософії давніх греків (Фалес, Анаксимен, Геракліт, Піфагор), припускає наявність смислу, закладеного у природній гармонії; *антропоцентризм* античної класики акцентує увагу на людиномірності смислу – “Людина є мірою всіх речей” (Протагор), його мовній концептуалізації. Започатковане софістами зведення пошуку смислу до його вираження в думці й мовленні було продовжено Сократом і проінтерпретоване Платоном як пізнання ейдосів. Парадигма середньовіччя, в якій центральне місце посідав Бог (*геоцентризм*), тлумачила виявлення непізнаного людиною смислу в Божественному Провидінні.

Дихотомія світу на природний і надприродний породжує цілу низку протилежностей: тіла і духу, смертності й вічності, гріха і благодаті, в тому числі й розуму та віри. У протиставленні раціонального та містичного пізнання можна відшукати дві протилежні настанови на осмислення буття: перетворення та примирення. Перетворення викликається неприйняттям дійсності, *недовірою* до світу, прихованим ствердженням його *неповноцінності*, адже світ, у якому немає Бога, не володіє власним смислом, розумом. Звідси, людина визнає себе сутністю, що наділяє світ цінністю. Людина стає смислом світу. Примирення – одна з християнських чеснот, плід дарів Святого Духу (російською “с-мир-ение”) – має подвійний смисл: 1) злучення, єднання зі “світом” (“миром”) і як наслідок – 2) “мир” із самим собою). Доля людини і доля світу лише іноді збігаються у Промислі Божому.

Через протиставлення одухотвореної людини і бездуховної природи відбувається розрив у системі “людина – світ”. Поступово дух у людині ототожнювався з розумом, і в класичній картині світу людина постала

наділеною могутнім інструментом пізнання й діяльності – Ratio. Його знаряддями стали головні операції логічного мислення – аналіз і синтез. Розчленувавши світ, людина отримала неживі елементи, з яких скомпонувала механістичну картину світу. Механіцизм змушував розглядати й саму людину під певним кутом зору, винести все, що не піддається раціональному аналізу за межі наукового пізнання.

Новочасна культура виробила парадигму *раціоцентризму* – “Я мислю, отже я існую” (Декарт), у якій смисл повноправно входить у сферу пізнання як процес *осмислення*. Онтологічна й епістемологічна парадигми збігаються: існує мислячий суб’єкт, який виявляє, розкриває, творить смисли. Гіпертрофований раціоцентризм переходить у *лого-* (панлогізм Гегеля) і *наукоцентризм* (позитивізм Конта), в яких смисл досягається лише в процесі наукового пізнання.

Настанови сучасного наукового пізнання радикально відрізняються від гносеологічних настанов у часи античності, з погляду яких неприйнятні сучасні уявлення про природу як про сукупність явищ, які пов’язані причиново-наслідковими відношеннями і взаємодіють із людиною як фізичне тіло з фізичним тілом. Знання сприймаються як спроможність перетворити і підкорити світ. Обмежені парадигмою раціоцентризму, ми потрапляємо в замкнене коло протистояння центру і периферії, головного і другорядного, сутнісного й неістотного.

Підтверджуючи закони діалектики, сформульовані Гегелем, стадія утвердження Абсолютного Розуму стала стадією його одночасного заперечення в ірраціоналізмі (Шопенгауер, Ніцше), який еволюціонував у *ацентризм* постмодернізму. Парадигма ацентризму передбачає гуманістичну толерантність людини стосовно світу, визнання плюральності методологій та пізнавальних настанов, відродження первісного синкретизму знання (практичного, теоретичного, містичного тощо).

Проте сучасний синкретизм має свої характерні особливості. Зокрема, інтеграційні процеси в науці проходять під гаслом діалогу між різними, іноді протилежними підходами, концепціями, теоріями, а не пошуком єдиної універсальної “науковості”. Не випадково рисою сучасної раціональності є комунікативність. Міждисциплінарний діалог ґрунтується на виході за межі вузькоспеціалізованого знання замкненого на свій предмет, екстраполяції онтологічних моделей і схем, трансляції пізнавальних ідеалів і норм із різних предметних царин. У результаті комунікативних практик до процесу розуміння включаються різні категоріальні та ціннісно-сміслові структури.

Смисл – метаорієнтир, згідно з яким вибудовується стратегія людського буття. Пошук такого орієнтиру завжди імпліцитно пов'язаний із пошуком абсолютних первнів світу і людини. Упродовж усієї історії свого осмисленого існування людина не може уникнути припущення чи переконання, що існує Єдине-Все, нескінченне Одне, в якому немає суперечності (у давніх китайців – Дао, в індійців – Брагман). Розуміння вищого смислу буття в релігійному світогляді знайшло своє втілення в ідеї Бога. У науці Нового часу усталеним виявом цієї апріорної віри-знання був детермінізм як загальний взаємозв'язок усього з усім, у ХХ столітті – системність і синергетичність. З погляду метафізики, цей взаємозв'язок хоча й відомий, але недоступний людському розуму внаслідок його обмеженості (часом і простором). Смисл, Буття, Свобода, Любов – абсолютні й апріорні, тому що їх не можна вивести з досвіду, з уже відомого, обґрунтувати потребу в них з чогось іншого.

Світ повинен *бути*, і в цьому *смисл, свобода, любов*.

Смисл як інтегративна мета – це саме життя/існування. Усвідомлення цього викликає потребу у формулюванні нових, відповідних до мети, правил життя/існування. І наука як пізнавальна діяльність покликана відповідно скорегувати свою мету. Домінування людини шляхом перетворення й підкорення природи наштовхнулося на свої межі та виявило реальні загрози. Новою метою може стати пізнання заради співжиття, співіснування Я з Іншим, природою, світом. Інтегративна мета є основою для побудови синкретичної системи знання – синтезу філософії, релігії та науки, в якому постануть нові ідеали і норм пізнання. Наука як соціальний інститут, завершивши тривалий шлях секуляризації, відокремлення та відмежування від інших соціокультурних сфер, інтегрується в соціум на нових засадах. Осягнення смислу постає як надбання мудрості, здатної акумулювати в собі вселюдський історичний досвід у всіх світоглядних системах знання – міфології, релігії, науці, мистецтві.

Нова інтегративна методологія, на нашу думку, повинна поставити перед наукою нове завдання – не змінювати світ, а виявляти його приховані потенції. На зміну методології актуалізму приходять потенціалізм, який не обмежується одним типом центризму, а акумулює розкриті можливості світу й людини, осмислює їх, враховуючи етико-гуманістичну спрямованість пізнання, екологічну детермінанту та глобальний масштаб природних і сучасних соціальних процесів, не поспішаючи при цьому їх реалізовувати. Одним із прикладів застосування такої методології є концепція сталого розвитку.